

Француски новинар Фредерик Сајо (Frédéric Saillot) непознат је широј јавности на Балкану, али то је нешто што би хитно требало променити. Његова студија

Katyn: de l'

utilit

é

des

massacres

(Катин: коришћење масакара)

[\[1\]](#)

помера границе у проучавању овог контроверзног догађаја а за данашње балканске актере садржи и многе корисне поуке.

Фредерик Сајо је новинар-истраживач, неуморно њушкало који не прихвата ништа здраво за готово, а најмање када основано сумња да су у питању политички инспирисане дезинформације. Сајо је човек са мисијом и свој посао обавља неумољиво и темељито, не обазирјући се на бројне препреке. Поред Катина, он је аутор паралелне студије о једној другој политичкој дезинформацији, под сугестивним насловом: *Рачак*. [\[2\]](#)

Данас већ углавном знамо шта се догодило у Катинској шуми, и што је најважније – када. (Ово је случај где одговор на питање: када, 1940. или 1941, уједно идентификује и починиоца.) Поред идентитета извршиоца злочина, аутору је подједнако занимљив и педесетогодишњи удружени подухват да се тај кључни моменат замагли и прикрије. Како се види из података које је Сајо брижљиво прикупио, практично од јавног избијања афере 1943. године о томе није било разборите сумње. Из разлога који су јасни, негирање истине о Катину и пребацивање кривичне одговорности на другог било је кључни задатак совјетске пропаганде од тренутка када су чињенице почеле да излазе на видело. У лансирању дезинформације која је одговарала Совјетима одвијала се наизглед парадоксална сарадња, искључиво из тренутног тактичког интереса, међу актерима које је у трајном смислу везивало врло мало. Међутим, та уско фокусирана и успешна сарадња у време Другог светског рата на ширењу тактичке дезинформације имала је затим далекосежне последице.

Основне контуре Катинске приче су следеће. Склапањем споразума о ненападању са Стаљином, Хитлер је у септембру 1939. добио одрешене руке да са запада и севера нападне Пољску. После две недеље, на основу тајних прилога постигнутог споразума,

Пише: Стефан Каргановић
среда, 15 август 2012 13:10

Стаљин је са истока учинио то исто и после краткотрајног рата Пољска је била подељена између два тоталитарна система. У плен Совјетима пало је око 200.000 припадника пољске војске, међу њима до 30.000 официра.

Срж Катинског питања је судбина око 21.000 од тих официра, који су у пролеће 1940. године просто нестали. О томе је увек постојала основана сумња, али непоткрепљена чврстим материјалним доказима она дуго времена није могла бити потврђена са званичном сигурношћу. Од релативно недавно имамо нека поуздана сазнања. На предлог Лавренти Берије у пролеће 1940. године Јосифу Стаљину, и уз сагласност Политбироа Комунистичке партије, током месеци априла и маја исте године припадници совјетске тајне службе у катинској шуми погубили су око 12.000 пољских официра из три оближња заробљеничка логора, а преосталих око 9.000 стрељано је на другим местима. У лето 1943. године немачке снаге су на подручју окупираног Смоленска откриле масовне гробнице стрељаних пољских заробљеника и искористиле су пропагандну прилику да за то оптуже совјетске власти, са намером да изазову расцеп у Савезничкој коалицији (у чему су делимично и привремено успели). На лице места Немци су извели две међународне стручне комисије да изврше аутопсију посмртних остатака. Оне су суштински потврдиле немачку тезу да су заробљеници стрељани 1940. године и да су самим тим извршиоци били Совјети пошто се територија у то време налазила под њиховом контролом. Када су крајем 1943. Совјети повратили подручје где се налазио Катин, совјетске власти су извеле на лице места своју комисију да изврши нови увиђај и, сасвим предвидљиво, изнесе дијаметрално супротан закључак од немачког, да су жртве биле погубљене у јесен 1941. под немачком окупацијом и да су виновници злочина – Немци.

Полазећи од недавно утврђених и неспорних чињеница, Сајо поставља низ даљих важних питања. Како је позадина злочина тако великих размера могла да остане спорна скоро педесет година? Које снаге и какви политички интереси су диктирали дугогодишње прикривање идентитета правих извршиоца? Каква је природа механизма дезинформације који је успешно деловао да скоро пола века међународној јавности наметне лажну верзију овог догађаја?

Многе појединости Сајоове фасцинантне и богато документоване студије о Катину можемо прескочити у очекивању да ће, као и студија о афери Рачак, ускоро бити

преведена на српски. За сада само неколико речи о паралелама између Катина и Сребренице, од којих су неке асиметричне али зато не мање интересантне.

1. Прва значајна сличност је знање западног фактора о природи и починиоцу злочина практично од самог почетка и упорно одбијање да расположиве чињенице објави. У вези са Сребреницом, ми основано сумњамо да су права позадина, обим и природа злочина Западу добро познати. У случају Катина, таква сумња не постоји. Сајо убедљиво доказује да су и Рузвелт и британска влада још током рата имали прецизна и поуздана обавештења о идентитету правих криваца за погубљење пољских официра.

Џорџ Ерл (George Earle), специјални изасланик за источну Европу и лични пријатељ америчког председника, у мају 1944. обавестио је Белу Кућу да је „прибављена значајна количина података који сведоче о кривици Совјета у случају Катин.“ Рузвелтов одговор на то гласио је: „...у питању је пропаганда, немачка завера ... потпуно сам убеђен да то нису урадили Руси.“ Када је Ерл наставио да инсистира, Рузвелт га је преместио на нову дужност – далеко од деликатног источноевропског подручја, на пацифичко острво Самоа.

У међувремену, Черчил је чинио све у својој моћи да пољску избегличку владу у Лондону притисне да не компликује ствари захтевом за покретање међународне истраге и да се наместо тога јавно солидарише са тезом совјетских власти да су злочин починили – Немци. Одбијање пољског премијера Сикорског да подлегне британским „саветима“ доводи се у везу са кваром у његовом авиону који је резултирао погибијом у јулу 1943.

Британски амбасадор при пољској избегличкој влади у Лондону, [сер Овен Омали \(Owen O'Malley\)](#), у истом периоду доставио је своме шефу, министру спољних послова [Антони Идну](#), најмање два исцрпна извештаја која не остављају простора за сумњу да су Британци о свему били савршено обавештени.

Већ 24. маја 1943, дакле буквално неколико дана након што су откопавања и обдукције у Катинској шуми били завршени, у поверљивој комуникацији Омали сасвим реално излаже Идну тада већ познате доказе који су указивали на кривицу Стаљиновог режима. Затим, у ремек делу реторичке перфидности, он наставља:

Пише: Стефан Каргановић
среда, 15 август 2012 13:10

„Што се тиче изношења Катинске афере пред јавност, у томе нас ограничава прека потреба одржавања срдачних односа са совјетском владом, тако да ове доказе треба разматрати уздржаније и из ширег угла него што би то било случај када би под нормалним околностима о истим догађајима извучили здраворазумске закључке ... принуђени смо да наизглед искривимо нормалан и трезвен рад нашег интелектуалног и моралног расуђивања ... принуђени смо да обуздавамо Пољаке у њиховом настојању да своје аргументе јасно изнесу пред јавно мњење и да обесхрабримо сваки покушај јавности или штампе да ову ружну причу испита до дна“.

У замену за необјављивање истине, Омали Идну предлаже „компензовање поновним наглашавањем наше посвећености истини, правди и саосећању... ако се покаже да су чињенице о Катину онакве како је већина нас склона да мисли, бар ћемо тиме одати почаст духу тих храбрих и несрећних људи...“ [3]

У депеши Идну 11. фебруара 1944. Омали се враћа на тему Катина, али не више само са убедљивим хипотезама већ сада са чврстим аргументима. [4] Омали у свом допису методично разара тезе из извештаја који је 24. јануара 1944. објавила совјетска комисија, где се одговорност за масакр пољских заробљеника формално скида са совјетске стране и пребацује на Немце. Да би се ипак и најмања сумња отклонила, Омали предлаже Идну логичан корак: „...било би врло занимљиво ако би посланик Његовог величанства у Берну затражио мишљење по овом питању од др. Навила, професора форензичке медицине у Женеви, који је био у саставу немачке подкомисије и који је по свему судећи једини неутралан и доступан стручњак са било које стране.“

Шта би могло бити разумније под претпоставком да постоји искрена воља да се недоумице расчисте? Челници британске политике били су друкчијег мишљења.

На десној маргини изворног документа црвеним словима уписана је белешка: “Certainly we should not do this” (То свакако не треба да учинимо), чему следе иницијали: АЕ (Anthony Eden). Одмах испод тога стоји још један коментар: “

I agree” (

Слажем се

), са иницијалима: WC (Винстон Черчил?).

Одакле код Британаца толики страх од могућности добијања непосредних доказа које би им професор Навил могао доставити? Можда је то зато што би разговор на високом

Пише: Стефан Каргановић
среда, 15 август 2012 13:10

нивоу са Навилом створио опасност од примања аутентичних материјалних доказа, што би надаље искључило сваку могућност глуме да британска влада није располагала чврстим подацима о томе шта се и када догодило у Катинској шуми. Распрснуло би се оно што је у шкакљивим ситуацијама англосаксонским дипломатијама најважније – *deniability*

Британци су се, показује Фредерик Сајо, свог лицемерног става о Катину, непоколебљиво држали све до 1989. године. Тада је совјетске повратке о Катину Горбачов предао пољским властима и на тај начин званично обеледанио и признао идентитет виновника. Расправа по овом питању тиме је дефинитивно затворена. Све до тада, доследни ратној дезинформацији у којој су учествовали, Британци су држали под велом тајне чак и извештај са лица места Пољског црвеног крста, чији су представници, са одобрењем Немаца, учествовали у ексхумацијама, мада се тај Извештај, који је раскринкавао праве починиоце, налазио у њиховој архиви још од лета 1943.

2. Друго важно питање које Сајо поставља односи се на мотиве овог тешко разумљивог свесног моралног саучесништва западних сила у прикривању једног страшног злочина стаљинистичког режима. Можда је у вези са тиме од значаја чињеница да су се, у истом периоду када је избила афера Катин, између Стаљинових и Хитлерових представника у Стокхолму водили преговори о сепаратном миру. Западне службе су те преговоре детектовале и биле су озбиљно узнемирене могућношћу да би Совјетски Савез могао да иступи из Савезничке коалиције, са несагледивим војним и политичким последицама. Са њиховог становишта, у том тренутку свако провоцирање Стаљина било је искључено. Американци и Британци су, како се поетски изразио сер Овен Омали, били спремни „одати почаст духу тих храбрих и несрећних људи,“ погубљеним пољским официцима, али не и да оду корак даље и да инсистирају на изношењу истине, која им је била савршено позната, о правим околностима њиховог подлог смакнућа.

3. Најзад, Катин се мора поставити и у контекст руско-пољских односа и Сајо то чини у више наврата, али уз оправдану ограду да се случај истовремено мора и из тог контекста делимично изместити зато што починиоци нису представљали Русију већ једну идеолошку секту која је, поред све гнусобе Катина, нанела несравњено већу људску и материјалну штету руском народу. Та политичка и класна специфичност злочина огледа се у томе да је подручје где су у пролеће 1943. немачки окупатори откопали масовне гробнице погубљених Пољака било прекривено јамама пуним посмртних остатака десетина хиљада Руса, противника бољшевичког режима, убијених током претходне две деценије. У закључку, где Сајо покушава да разјасни мотив масовног стрељања заробљеника у вези са тиме наводи неколико могућих објашњења која се односе на практичну примену марксистичко-лењинистичке доктрине која, као императив, налаже уништење „класног непријатеља“. (Не заборавимо, при том, да су мањи део заробљених официра били професионални војници; већином, то су били резервисти и по свом саставу представљали су крем пољског „буржоаског“ друштва. Беријина процена је вероватно била правилна: да су преживели рат, они свакако не би били наклоњени увођењу комунизма у Пољској.)

За балканске актере, посебно за босанскохерцеговачке Бошњаке, лекције Катина требало би да буду јасне. Ипак ћемо их укратко изложити.

1. Јавни ставови које западни покровитељи заузимају у појединим ситуацијама не морају бити одраз њихових стварних убеђења и, што је још важније, сазнања. Те ставове не одређују метафизички принципи него тренутна перцепција политичке користи. Јавни ставови који су у раскораку са фактичким стањем нису последица необавештености него трезвене, најчешће циничне, процене тренутног интереса. У вези са афером Катин, Сајо наводи како је у једном периоду током хладног рата дошло до рамимоилажења између два традиционална Атлантска савезника. Док су Британци својим јавним фикцијама остали доследни до краја, све док СССР пред својим коначним крахом није обелоданио истину о Катину, 1951-1952. амерички Конгрес организовао је истрагу која се – у том периоду сасвим предвидљиво – окончала закључком за који свега неколико година пре тога Рузвелт није хтео да чује: кривци су ипак били Совјети, а не више Немци.

Динамика расплета Катинских догађаја следи образац који шаље недвосмислену и отрежњујућу поруку бошњачкој страни у вези са нерешеним питањима Сребренице. Чињеница да за сада западни фактори одају јавну „почаст духу тих храбрих и несрећних људи,“ т.ј. сваке године у Поточарима скрушено комеморишу стрељане заробљенике 28. дивизије Армије БиХ, ни мало не мења суштину ствари нити служи као поуздан показатељ њихових ставова у неком новом сплету политичких околности. Такође је небитна и чињеница да (тренутно) „обуздавамо Пољаке [читај Србе] у њиховом настојању да своје аргументе јасно изнесу пред јавно мњење и да обесхраб[рујемо]

сваки покушај јавности или штампе да ову ружну причу испита до дна.“ Као што пример Катина кристално јасно показује, по диктату нове политичке процене ти се ставови могу мењати. Сада, у време када им је сарадња Пољске потребна да на њеној територији инсталирају НАТО ракетне уређаје, у вези са Катиним западни политичари, научна јавност и медији стали су једногласно на становиште које током претходних педесет година највећим делом нису прихватили, или су неки од њих то чинили само условно, у функцији успешнијег вођења хладног рата.

2. Апсолутни приоритет политичких обзира над моралним, што је од тренутка када се за злочин сазнало обликовало западни став према Катину; пресудан утицај који је та логика вршила на западно изјашњавање на ову тему дуго година после тога; најзад, раскорак између заводљиве реторике и практичне рачунице, у сваком тренутку то је било темељ западног становишта и понашања и уједно кључ за правилно разумевање западних мотива. То се види у основном разлогу за активну сарадњу Запада у учвршћивању и ширењу совјетске лажи: препаднутост од могућности да би Совјетски Савез могао да напусти заједнички фронт и тиме Савезничку коалицију лиши огромних количина топовског меса за даље вођење рата.

Mutatis

mutandis

, у случају Сребренице западно становиште одређују два подједнако прагматична момента: (1) потреба (тренутно и све док пројектовани „сукоб цивилизација“ не буде достигну свој врхунац, када ће босанскохерцеговачки муслимани постати ирелевантни) да се исламском свету покаже да Запад није неселективно против њихове вере, вредности и начина живота и (2) изговор за агресивне интервенције против суверених држава, наводно да се „не би поновила Сребреница“.

Трезвени људи планирају неколико корака унапред. Имају ли Бошњаци план шта ће радити када Западу нестану разлози да брани сумњиве премисе исконструисаног сребреничког наратива као што је дуги низ година штитио од раскринкавања совјетску дезинформацију о Катину? Да ли су спремни за тренутак када у измењеним геополитичким околностима Запад буде рекао, „Упс, увиђамо да смо погрешили,“ и када буде почео да објављује обавештајне податке и можда сателитске снимке који ће сребреничку дезинформацију срушити брже и ефикасније од било чега што би се могло наћи у архиви Историјског пројекта Сребреница?

3. Најзад, долазимо до најзначајније паралеле, а то је начин како фиктивна страна приче о Сребреници импактира однос између два дела истог народа који се разликују у суштини само по религији. Слична подела већ вековима траје између Руса и Пољака, наметнута милитантном политиком Католичке цркве. „Мит који трује“ подједнако тачно описује обе ситуације. Мада су руско-пољски односи оптерећени од раније, додаток

Катина, вешто представљеног као руски злочин (па чак и пример геноцида), односе који су већ поремећени значајно отежава. Слично приказивање Сребренице, као злочина Срба против Муслимана и такође са геноцидним предзнаком, озбиљно и трајно доводи у питање могућност нормалних односа између те две верске заједнице у Босни и Херцеговини.

Фактор који је Катину и Сребреници заједнички, и уједно отежава трезвено сагледавање оба компликована сплета околности, није недоумица у погледу суштинске реалности догађаја него начин како се елементи несумњиве стварности накнадно политички реконфигурирају у служби неке туђе агенде, било да се ради о странцима или локалној политичкој елити, или њиховом симбиотичном суделовању. Како се чињеничне матрице Катина и Сребренице склапају, и пре свега дефинисање појмова помоћу којих се тумаче, у оба случаја је нешто што се прописује са стране. У најмању руку, то диктирају актери који нису морално везани за заједнице чију свест обликују, али који то чине на начин што не доприноси превазилажењу оптерећења из прошлости и нормализацији односа. Последице несметаног спровођења туђе агенде увек пресудно – и без изузетка негативно – утичу на односе и будућност народа.

Основна лекција Катина много је шира од препознавања још једне из низа историјских подлости „перфидног Албиона“, мада то свакако јесте једна од важних димензија овог питања. Међутим, када је реч о олакој предаји колективних интереса на тумачење и управљање другима, још је важније од тога поунутрашњити драгоцени увид Хане Арент:

„Само глупост може да осмисли политику која се за заштиту ослања на неку далеку империјалну силу, док од себе отуђује блаконаклоност суседа.“ [5]

[1] L'Harmattan, Paris 2010.

[2] *Račak: de l'utilité des massacres*, Tome II, L'Harmattan, Paris 2010.

[3] <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=57147>

[4] http://www.fco.gov.uk/Files/kfile/SecondOmalley_Whole.pdf

[5] “Only folly could dictate a policy which trusts a distant imperial power for protection, while alienating the goodwill of neighbours.”